

Polowanie na czarownice czy rzetelny przekaz – rola mass mediów w stygmatyzacji osób chorych psychicznie

The “Season of the Witch” and the honest message - the role of mass media in the stigmatization of the mentally ill

Ewelina Dziwota¹_{A,B,D,E,F}, Anna Porębska²_{D,F},
Łukasz Zadka¹_{B,F}, Marcin Olajossy¹_{A,D}

¹ II Klinika Psychiatrii i Rehabilitacji Psychiatrycznej Katedry Psychiatrii Uniwersytetu Medycznego w Lublinie

² Powiatowy Szpital Specjalistyczny w Stalowej Woli

Streszczenie

Powszechne w dzisiejszym świecie zjawisko stygmatyzacji osób z diagnozą choroby psychicznej polega na etykietowaniu i napiętnowaniu pacjentów leczących się psychiatrycznie. Stygmatyzacja dokonuje się w dużej mierze za sprawą mass mediów, które kształtują negatywne, nacechowane uprzedzeniami postawy społeczeństwa. W przekazach medialnych pełno jest przejawaskrawionych obrazów pacjentów psychiatrycznych, ukazanych jako ludzie skrajnie niebezpieczni i nieprzewidywalni. Ma to na celu wzbudzenie sensacji i skuteczniejsze dotarcie do odbiorcy.

Artykuł ukazuje przegląd dostępnego piśmiennictwa na temat prowadzonych w Polsce i na świecie badań wpływu mediów na stygmatyzację chorych psychicznie.

Pierwsza część jest prezentacją roli mass mediów wobec problemu osób z zaburzeniami psychicznymi. Artykuły prasowe oraz programy telewizyjne dostarczają pejoratywnych i stygmatyzujących określeń. Często jest to nierzetelny przekaz informacji zebranych od osób, nie mających bezpośredniej styczności z chorym. Przy czym, zgodnie z teorią kultury postaw i teorią społecznego uczenia, o których pisze Stout, media mają ogromny wpływ na postrzeganie i traktowanie pacjentów psychiatrycznych. Pełno jest w nich nieprecyzyjnych nazw jednostek chorobowych, a pojęcia „schizofrenia” używa się często w kategoriach metafory czy dla potrzeb kontekstowych. Osoby chore psychicznie wydają się być jedną z najbardziej narażonych na stygmatyzację grup społecznych, co nasila ich dezadaptację życiową oraz marginalizuje rolę społeczną.

W drugiej części artykułu podjęto próbę ukazania mass mediów jako potencjalnego narzędzia zmiany postaw wobec osób chorych psychicznie. Źródła stygmatyzacji zakorzenione są głęboko w kulturze i świadomości społeczeństwa pojętego jako struktura dynamiczna i podlegająca wpływom wpłecionym w tok jej rozwoju, także wpływom mass mediów, które odgrywają ważną rolę opiniotwórczą. Zwrócono uwagę na konieczność dokładniejszego informowania oraz zwiększenie w przekazie medialnym udziału ekspertów w dziedzinie zdrowia psychicznego.

Słowa kluczowe: stygmatyzacja, schizofrenia, media

Abstract

Stigmatization of people who have been diagnosed as having a mental illness is a very common phenomenon in the contemporary world, and it means psychiatric patients are labeled, often throughout their lives. This stigmatization often comes about through negative portrayal of the afflicted, in the mass media. This action, in turn, shapes negative attitudes inside the greater society, and it evokes prejudices towards the mentally ill. The media is full of exaggerated negative images of psychiatric patients, showing them as people extremely dangerous and unpredictable.

The article presents a review of the available literature concerning research conducted in Poland and in the world with respect to this phenomenon.

The first part of the article is a presentation of the role of the mass media in the stigmatization of people with mental disorders. In it, examples are given of newspaper articles and television programs that employ pejorative and stigmatizing terms. As put forward in our work, these are often unreliable portraits of the mentally ill that are created by people who have had no direct contact with the patients. According to the theory of cultivation of attitudes, as well as general social learning theory (both mentioned by Stout), the media have a huge impact on the perception and treatment of psychiatric patients. The media is full of imprecise names of diseases, and the term "schizophrenia" is often used as a metaphor or for the needs of the context. People with mental illness are, therefore, one of the most stigmatized social groups inside the general population, and this phenomenon increases the marginalization of their social role.

In the second part of the article, we try to show the mass media as being a potential tool for a change of attitudes from negative to positive among the general population, with respect to their attitudes towards the mentally ill. As discussed in the article, the sources of this stigma are deeply rooted in the culture and consciousness of the society at large. This positioning is understood as being dynamic and subject to the influences woven into the course of its development, with the influence of the mass media being one of the most conscious-building. This article highlights the need for supplying accurate information to the media, and the participation of psychiatrists and psychologists in creating programs dealing with problems of mental health.

Keywords: stigmatization, schizophrenia, media

Stygmatyzacja osób z diagnozą choroby psychicznej jest bardzo powszechnym zjawiskiem społecznym, polegającym na etykietowaniu i napiętnowaniu pacjentów leczonych psychiatrycznie. Niekiedy proces ten dokonuje się za sprawą czynników zewnętrznych, a nieraz rodzi się on i utrwała głównie w myślach chorego - tzw. self-stigma. Bardzo często stygmatyzacja jest pojmowana jak skutek uboczny diagnozy psychiatrycznej, gdyż dla wielu pacjentów sam fakt rozpoznania u nich choroby psychicznej jest równoznaczny z wykluczeniem z życia społecznego. Stereotypy utarte w świadomości społecznej oraz w świadomości indywidualnej kształtują postawy negatywne, nacechowane uprzedzeniami, co powoduje, że osoby chore psychicznie wykazują wszystkie kluczowe cechy procesu stygmatyzacji [1][2][3]. Proces ten, jego zasadnicze etapy i skutki analizowany był przez wielu badaczy, w tym przez Linka i Phelana.

Link i Phelan wyróżnili cztery elementy najważniejsze w procesie stygmatyzacji osób, które w sferze fizycznej lub psychicznej wykazują różnice będące w odbiorze społecznym nacechowane negatywnie:

1. Uwypuklenie odmienności, np. kalektwa fizycznego i nadanie swoistej etykiety osobom, u których różnica ta została zauważona.
2. Przypisanie pewnych niepożądanych cech stanowiących konsekwencję powstałych uprzednio stereotypów.
3. Oddzielenie osób oznaczonych etykietką od grupy własnej.
4. Doświadczenie utraty statusu i dyskryminacji przez zaetykietowane osoby (pozbawienie praw do zatrudnienia, opieki medycznej), co wpływa na degradację społeczno-ekonomiczną [4].

Osoby chore psychicznie wydają się być jedną z najbardziej narażonych na stygmatyzację grup społecznych, co w oczywisty sposób nasila ich dezadaptację życiową oraz marginalizuje ich znaczenie i rolę w życiu społecznym [1][2][5].

Napiętnowanie i etykietowanie jako procesy przez które wyraża się stygmatyzacja osób chorych psychicznie mają różnorakie podłoża i przyczyny, nieraz głęboko zakorzenione w kulturze i świadomości społeczeństwa pojętego jako struktura dynamiczna i podlegająca wpływom i zmianom wplecionym w tok jej rozwoju.

U źródeł etykietowania leży brak elementarnej wiedzy na temat kształtowania się życia psychicznego człowieka oraz wynikająca z tej niewiedzy podatność na stereotypy dostarczane nierzadko przez żadne sensacje media: filmy, programy telewizyjne, różnorakie artykuły prasowe. Podstawowe przyczyny negatywnych postaw wobec osób z chorobą psychiczną to uprzedzenia, zafałszowany przekaz informacji, w szczególności w odniesieniu do związku między przemocą a chorobą psychiczną

oraz brak styczności z takimi osobami i kreowanie swoich poglądów tylko w oparciu o niepotwierdzone dane [2][6].

Napiętnowanie może być definiowane jako nadanie komuś swego rodzaju znaku hańby przez innych członków społeczeństwa, co zmniejsza poczucie godności człowieka. Jest to zazwyczaj wynikiem tego, że dana osoba wypadła z zakresu pewnej normy uznawanej przez daną społeczność. Piętnowanie osób z problemami psychicznymi jest zjawiskiem powszechnym i ma niszczyielskie następstwa. Zarówno pacjenci, jak i ich rodziny cierpią z powodu obniżonego szacunku dla samego siebie a relacje wewnątrz rodziny są utrudnione. Pacjent ma trudności w nawiązywaniu znajomości i utrzymywaniu przyjaciół [1][6].

Piętno choroby psychicznej dotyczy przede wszystkim cierpiących na zaburzenia psychotyczne, bowiem depresja przykładowo, nie wzbudza tylu pejoratywnych skojarzeń, a wręcz skłania do współczucia pacjentowi i powoduje chęć pomocy i zaopiekowania się nim. Schizofrenia zaś ma negatywne konotacje, budzi niepokój, dystans, a nawet złość. Powoduje to, że osoby z zaburzeniami psychotycznymi nierzadko ukrywają swoją chorobę i po prostu nie przyznają się do niej [7].

Przyjrzyjmy się bliżej zjawisku stygmatyzacji we współczesnym świecie – jak za sprawą mediów przebiega proces etykietowania osób chorych psychicznie w epoce kultu wolności, równości i tolerancji, w której żyjemy.

Mass media wobec problemu osób z zaburzeniami psychicznymi

Piotr Świtaj, badając doświadczenie piętna społecznego i dyskryminacji u pacjentów z rozpoznaniem schizofrenii, podkreśla rolę, jaką w procesie stygmatyzacji odgrywają media poprzez powielanie i wzmacnianie obiegowych stereotypowych wyobrażeń i przekonań na temat choroby psychicznej i pacjentów na nią cierpiących. W przekazach medialnych bardzo wiele jest nawiązań do choroby psychicznej a pacjenci nierzadko przedstawiani są jako skrajnie niebezpieczni, agresywni, inni, w istotny sposób zagrażający społeczeństwu. Ów stereotypowy przekaz medialny oddziałuje na poglądy i postawy ogółu społeczeństwa wobec chorych psychicznie [2][3][8].

Duckworth i wsp. badali sposoby przedstawiania pojęcia schizofrenia w amerykańskich czasopismach (Use of Schizophrenia as a Metaphor in U.S. Newspapers). Okazało się, że wiele jest mylących i zarazem stygmatyzujących popularnych przełoń na temat schizofrenii, choć mało wiadomo na temat samych obrazów medialnych odpowiadających za powstawanie tych przekonań. Autorzy postawili hipotezę, że pojęcie "schizofrenia" jest teraz powszechnie nadużywane. Spośród różnych gazet łącznie w 1740 artykułach z 1996 lub 1997 roku wspomniano schizofrenię lub raka, a następnie podawano je do ogólnego użytku dla potrzeb kontekstowych czy też w katego-

riach metafory. Autorzy zasugerowali, że te niedokładne określenia w mediach przyczyniają się do ciągłego napiętnowania i nieporozumień związanych z chorobami psychicznymi. Z kolei piętnowanie schizofrenii zniechęca do poszukiwania leczenia oraz w istotny sposób zmniejsza skuteczność terapii. Metaforyczne i wyrwykowe odniesienia do choroby powodują negatywne, przygnębiające skojarzenia a gdy są one powszechnie akceptowane, przyczyniają się do odrzucenia społecznego i degradacji dobrobytu osób, które cierpią z powodu tej choroby [9].

Wydaje się że jedną z zasadniczych przyczyn nieprawdziwego i mylącego przekazu medialnego w stosunku do osób chorych psychicznie jest ignorancja i niski poziom edukacji medycznej u osób zajmujących się zawodowo kreowaniem tekstów i innych przekazów mających ogromny wpływ opiniotwórczy na społeczeństwo. Rzetelna wiedza medyczna zastąpiona jest niejednokrotnie fałszywymi interpretacjami, sloganami obliczonymi na wywarcie wrażenia na odbiorcy, który zwykle bezkrytycznie przyjmuje oferowany przekaz. Przykładem ilustrującym powyższą tezę jest posługiwanie się terminem „schizofrenia” w sposób świadczący o braku podstaw wiedzy z zakresu psychiatrii przez osoby, których opinie mają znaczny wpływ na przekaz medialny dotyczący osób chorych psychicznie. Słowo „schizofrenia” dosłownie oznacza „rozszczenie umysłu”, ale pomimo swojej etymologii, nazwa ta nie oznacza posiadania więcej niż jednej osobowości (tzw. osobowość mnoga, „rozdwojenie jaźni”); według obowiązujących w psychiatrii kryteriów diagnostycznych głównym objawem schizofrenii jest rozszczepienie pomiędzy myśleniem, zachowaniem, sferą motywacyjną, ekspresją emocji, uwidaczniające się w niedostosowaniu zachowania, emocji pacjenta do sytuacji i treści jego wypowiedzi. Autorem określenia „rozszczenie umysłu” jest Bleuler, który w chorobie tej widział niedopasowanie nastroju i myśli, od greckiego "schizo" (schizma lub oddzielone) i "phrenos" (umysł) [9][10]. Tymczasem "rozszczenie umysłu" w schizofrenii pozostaje powszechnie mylone przez media z rozszczepieniem osobowości. Zawarte w mass mediach odniesienia do choroby psychicznej i do schizofrenii są często uwarunkowane metaforycznym ujęciem podzielenia osobowości. Sposób przedstawienia słowa schizofrenia w środkach masowego przekazu nasuwa prawie zawsze skojarzenie z przemocą, wadliwością i nieprzewidywalnością, a pacjent widniejący na dołączanych do artykułu zdjęciach, ma agresywne i niepokojące oblicze, przypominając bombę gotową za chwilę wybuchnąć [2][6]. Niestety czasami tylko jeden taki obraz może złamać wszelkie wysiłki na rzecz zwalczania stygmatyzacji i dyskryminacji.

W badaniach mediów zarówno w Szkocji i w Stanach Zjednoczonych choroba psychiczna została powiązana z rozdwojeniem jaźni lub przemocą i dziwnym za-

chowaniem. Badanie programów telewizyjnych dla dzieci potwierdziło, że młodzi widzowie są wystawiani na stygmatyzujące koncepcje choroby psychicznej [9].

Boke i wsp. prześledzili funkcjonowanie pojęcia schizofrenia w tureckich magazynach. Osoba, która jest odrzucona ze społeczeństwa traci poczucie sensu leczenia a jej jakość życia maleje. Pacjentowi trudno jest dostać lub utrzymać pracę. Postawa mediów jest istotnym czynnikiem wpływającym na napiętnowanie ponieważ większość społeczeństwa jest otwarta na obraz zaburzeń psychiatrycznych konstruowany przez prasę i telewizję, pomimo tego, że tak naprawdę mogłaby ona posłużyć jako bezcenne źródło prawidłowego i rzetelnego informowania społeczeństwa na temat chorób psychicznych. Redaktorzy gazet mają czasami tendencję do podążania za rynkowymi trendami. Nie jest rzadkością obrazowanie sensacyjnych sytuacji, gdy pacjent cierpiący z powodu jakiegoś zaburzenia psychicznego zachowuje się w sposób wywołujący strach i awersję wśród czytelników. Ma to na celu grę na ludzkich emocjach i zwiększenie sprzedaży czasopisma. Może to również oznaczać, że gazeta jest świadoma obaw swoich czytelników, a przejawiając w ten sposób swą empatię, pragnie tego co najlepsze dla społeczeństwa [6]. A to najszybciej osiąga się właśnie poprzez dyskryminację, gdzie osoby z chorobą psychiczną w wywiadzie są, oczywiście, wykluczone. Spośród wszystkich pacjentów przejawiających objawy zaburzeń psychicznych, osoby z są rozpoznaniem schizofrenii zdecydowanie najbardziej negatywnie stygmatyzowane [9].

Politycy, artyści, publicyści często nadużywają określenia 'schizofreniczny', co wynika z wspomnianego już posługiwania się terminem schizofrenia w znaczeniu rozszczepienia osobowości. Wiele osób publicznych mówi o „schizofrenicznych poglądach”, „schizofrenicznym społeczeństwie”, „schizofrenicznej polityce”, mając za pewne na celu podkreślenie występowania znacznych kontrastów czy antynomii [2].

Boke i wsp. przeprowadzili badanie, w którym zeszkanowali 54% tureckich krajowych gazet (dane zgodne ze średnią dzienną ewidencją sprzedaży gazet w Turcji). Stwierdzono, że pozytywne sprawozdania związane ze schizofrenią wystąpiły raz na 12,2 dni, podczas gdy negatywne raportowania lub metaforyczne i nieprecyzyjne użycie pojawiało w tym samym czasie raz na 3,1 dni. Wskazuje to na fakt, że tureckie czasopisma w istocie przyczyniają się do stygmatyzacji pacjentów cierpiących na schizofrenię [6].

Nairn i Coverdale w artykule pt. „People never see us living well: an appraisal of the personal stories about mental illness in a prospective print media sample” podjęli próbę opublikowania portretów prasowych osób chorych psychicznie. Jak się okazuje – niewiele jest pozycji podanych do powszechnego odbioru, ukazujących osobi-

ste historie i doświadczenia życiowe takich ludzi. Źródłem dla większości informacji o chorym jest osoba trzecia: rodzic, prawnik, lub przyjaciel, a nie osoba, której doświadczenia są przedstawiane. Jest to konsekwencją dostrzegania niekompetencji osób żyjących z chorobą psychiczną czy też przekonania o braku wiarygodności takich informatorów. Dziennikarze uważają także, że wywiady z osobami dotkniętymi chorobą psychiczną byłyby ryzykowne i trudne [11]. Praca Nairna zawarta w „Australian and New Zealand Journal of Psychiatry 2005” przedstawia analizy nielicznych krajowych przekazów medialnych, w którym ludzie z chorobą psychiczną mówią bezpośrednio do dziennikarza lub piszą swoją własną historię. Historie, dla których osoby bezpośrednio związane z chorobami psychicznymi były źródłem pierwotnym, stanowiły rzadkość. Zidentyfikowano tylko pięć spośród 600 zebranych w ciągu czterech tygodni w badanej prasie. Niedostatek takich dokumentów rzutuje na pojmowanie choroby psychicznej i pacjenta z takim rozpoznaniem oraz omawiany proces stygmatyzacji. Osoby wypowiadające się na temat pacjentów leczonych psychiatrycznie podkreślają stale nieuzasadniony strach przed chorobą oraz twierdzą, że jest ona zawsze owiana tajemnicą. Podkreśla się również fakt, iż pacjenci psychiatryczni w obliczu codziennych dyskryminacji i uprzedzeń walczą o akceptację. Ich społeczna dyskryminacja uwidacznia się w życiu w substandardowych warunkach i problemach z zatrudnieniem, bo często mówi się o nich, że nadają się tylko do prac służebnych. Traktuje się takich ludzi jak osobowości nieatrakcyjne fizycznie, niedojrzałe do podejmowania jakichkolwiek decyzji i niegotowe do samodzielnego funkcjonowania w społeczeństwie [11].

Jakościowa różnica pomiędzy obrazami chorych psychicznie a ich autoportretem związana jest z kwestią poczucia normalności i obecnych w otoczeniu uprzedzeń. Chorzy uwzględnieni w analizie przede wszystkim starali się przedstawić siebie jako zwykłych ludzi, którzy próbując pokonać przeciwności losu, pragną po prostu normalnie żyć i zaistnieć w społeczeństwie [11]. Odbiega to nieco od multimedialnych obrazów napiętnowania pacjentów leczonych psychiatrycznie, obrazów pełnych stereotypowych przekonań i wyobrażeń.

Mass media - edukacja nadzieją na lepsze jutro dla osób z chorobami psychicznymi

Stout i wsp., podsumowując publikacje naukowe w ostatnim dziesięcioleciu, podjęli próbę identyfikacji obszarów, w których konieczne są dalsze badania, zmierzające do zwiększenia roli mediów w promowaniu zdrowia psychicznego i redukcji procesu piętnowania pacjentów leczących się psychiatrycznie. Zwrócono uwagę na problemy: Jak choroba psychiczna przedstawiana jest przez media? Jak mają się wiedza, przekonania, postawy

i zachowania społeczeństwa w stosunku do obrazów multimedialnych choroby psychicznej? W jaki sposób można by wykorzystać media w celu zmniejszenia piętna choroby psychicznej? [12].

Okazuje się, że wykorzystanie mediów jako narzędzia zmiany postaw względem pacjentów psychiatrycznych wymaga lepszego zrozumienia tego, co do wiadomości publicznej jest przekazywane, ustalenia na ile precyzyjnie takie informacje są opracowywane i na ile obiektywna jest tu postawa producentów treści medialnych.

Z omawianego artykułu wyłania się obraz choroby psychicznej jako jednego z najbardziej napiętnowanych stanów w naszym społeczeństwie. Budzi to niepokój i generuje potrzebę rozpowszechniania wiedzy na temat chorób psychicznych wśród osób mających wpływ na kształtowanie opinii publicznej za pomocą środków masowego przekazu.

Środki masowego przekazu są podstawowym źródłem informacji o chorobie psychicznej dla wielu Amerykanów. Badania zabiegów medialnych odnoszących się do osób chorych psychicznie sięgają 1950 roku, kiedy to telewizja zaczęła odgrywać kluczową rolę w relacjach towarzyskich i kształtowaniu stylu życia jednostek [12]. Dwie teorie, teoria kultywacji postaw George'a Gerbnera i teoria społecznego uczenia się, są szczególnie przydatne do zrozumienia, jak media wpływają na budowę i utrwalanie piętna choroby psychicznej. W myśl teorii kultywacji postaw Gerbnera nałogowi telewidzowie oglądają bardzo dużo dramatycznej przemocy a obrazy te zaszczepiają w nich przesadnie pesymistyczne przekonanie, że otaczający świat jest zły i przerażający [13]. Taka ekspozycja na stałe i powtarzające się wiadomości podane w programach telewizyjnych kształtuje postrzeganie rzeczywistości społecznej poprzez dostosowanie do tej reprezentowanej w telewizji.

Okazuje się, że ci, którzy spędzają więcej czasu w świecie telewizji mają wyraźniejszą tendencję, aby patrzeć na prawdziwy świat przez pryzmat zdjęć, wartości, portretów i ideologii, wyniesionych z telewizji. Zastosowanie tej teorii w odniesieniu do zagadnienia piętna społecznego choroby psychicznej wskazuje, że ludzie, którzy oglądają dużo telewizji przyjmują za własne zastraszane w telewizji poglądy, wypowiedzi oraz bez cienia krytycyzmu odbierają i rejestrują prezentowane w niej obrazy chorych psychicznie.

Z kolei teoria społecznego uczenia się Alberta Bandury zwraca uwagę na różnice pomiędzy przyswajaniem wiedzy a obserwowalnym zachowaniem. Według tej teorii znacznej części swego zachowania ludzie uczą się poprzez obserwowanie innych ludzi i tzw. modelowanie. Nauka może być osiągnięta nie tylko poprzez bezpośrednie doświadczenie, ale także poprzez obserwację. Osoby fizyczne mają możliwość dowiedzieć się wiele o świecie poprzez to, co widzą i słyszą, szczególnie ze źródeł multime-

dialnych. Zastosowanie tej teorii w odniesieniu do problemu piętna ciążyącego na osobach z diagnozą choroby psychicznej sugeruje, że telewizja uczy swoich odbiorców pewnych postaw i zachowań wobec osób chorych psychicznie, kształtując konwencje społeczne [14]. Omówione dwie teorie współdziałają ze sobą. W przypadku braku rzeczywistego doświadczenia z osobami chorymi psychicznie jednostki bardzo często powołują się na media, które tymczasem wydają się konsekwentnie malować jaskrawe portrety osób z zaburzeniami psychicznymi pełne agresywnych zachowań w stopniu większym niż w rzeczywistym świecie. Te utarte obrazy prowadzą nieuchronnie do uczenia się, poprzez ekspozycję na informacje zawarte w mediach, że osoby z chorobą psychiczną są niebezpieczne oraz, że należy się bać i unikać. Najnowsze badania potwierdzają ten pogląd, stwierdzając, że ci, którzy oglądają dużo telewizji posiadają więcej negatywnych poglądów na temat osób cierpiących na choroby psychiczne, niż ci, którzy oglądają telewizję sporadycznie. We wspomnianym badaniu Stout i wsp., omówionym w *Schizophrenia Bulletin* z 2004 roku zidentyfikowano rękopisy publikowane w latach 1990 – 2003, używając słów kluczowych takich jak: choroby psychiczne, zaburzenia psychiczne, zdrowie psychiczne, media, telewizja, gazety, film, czasopisma, internet, World Wide Web, stygmatyzacja i uprzedzenia [12].

Badania wskazują, że postrzeganie tego, co stanowi chorobę psychiczną, zmieniło się w czasie w świadomości społecznej i zaczęło obejmować zaburzenia takie jak depresja i lęk (*The 1996 General Social Survey*). Ponadto w ostatnich badaniach analizujących zawartość multimedialną zauważono, że chorobę psychiczną częściej traktowano pobieżnie i ogólnikowo oraz nieprecyzyjnie – jako synonim psychozy. Tylko mała część studiowanych materiałów dotyczyła konkretnej diagnozy.

Wahl znalazł dość spójny obraz choroby psychicznej w mediach – próbowano przedstawić poważne zaburzenia psychotyczne a osoby z chorobą psychiczną jako pozbawione tożsamości społecznej i skrajnie niebezpieczne, nierzetelne i niezdolne do zatrudnienia, skazane na niepowodzenie życiowe wyrzutki społeczne [2][12][15].

Penn i wsp. zbadali czy film dokumentalny przedstawiający osoby ze schizofrenią ma moc zmniejszenia piętna choroby. Stwierdzono, że oglądanie filmu dokumentalnego o schizofrenii skutkowało mniejszym prawdopodobieństwem obarczania winą i osobistą odpowiedzialnością chorego za taki stan zdrowia, ale nie miało wpływu na ogół postaw dotyczących zaburzeń (na przykład postrzegania niebezpieczeństwa i nieprzewidywalności) lub na intencje behawioralne związane z gotowością do wchodzenia w relacje z osobami cierpiącymi na schizofrenię [2][12].

Natomiast Tolomiczenko i wsp. badali wpływ filmów wideo, w których opisano pomyślnie historie bez-

domnych z chorobą psychiczną na postawę widzów wobec osób przedstawionych w takich filmach. Autorzy stwierdzili, że kobiety i osoby, które miały w swoim życiu bezpośredni kontakt z tymi chorymi prezentowali bardziej pozytywne postawy po sesji edukacyjnej. Wynioskowano, że kontakt z członkami z grup stygmatyzowanych jest istotny dla zmniejszania negatywnych postaw wobec nich [2].

Jeśli mass media mogą mieć negatywny wpływ na postrzeganie choroby psychicznej, to pojawia się całkiem uzasadnione pragnienie, aby uczynić z nich swoiste narzędzie zmiany postaw związanych ze stygmatyzacją. Być może chodzi o przedstawianie bardziej obiektywnych i uczciwych portretów chorych psychicznie oraz rozpowszechnianie punktów widzenia osób zaangażowanych w psychiatryczną opiekę zdrowotną [12]?

Po pierwsze bardziej dokładne informacje na temat choroby psychicznej mogą pogłębiać wiedzę społeczeństwa, służąc budowaniu bardziej pozytywnych postaw. Po drugie, zasugerowano, że w celu zmniejszenia napiętnowania, wypowiedzi ekspertów w dziedzinie zdrowia psychicznego - psychiatrów, psychologów i pielęgniarek psychiatrycznych powinny być bardziej dostępne dla odbiorców mass mediów [1][5][12].

Angermeyer i wsp., podejmując tematykę stygmatyzacji osób cierpiących na schizofrenię w pracy pt. „Media consumption and desire for social distance towards people with schizophrenia” stwierdza, że istnieje wiele dowodów na zniekształcony sposób prezentacji chorych psychicznie w mediach. W związku z tym zbadano zależność pomiędzy oglądaniem telewizji i czytaniem gazet z jednej strony a dążeniem do poszerzania dystansu społecznego wobec osób chorych na schizofrenię z drugiej. W 2001 roku przeprowadzono badania populacji Niemiec, przy użyciu w pełni zorganizowanego przesłuchania. Okazało się, że pragnienie dystansowania się od osób z rozpoznaniem schizofrenii wzrasta niemal nieprzerwanie wraz ze zwiększającą się konsumpcją przekazów telewizyjnych. Związek pomiędzy czytaniem gazety i budowaniem dystansu społecznego jest mniejszy [16][17].

pozytywna korelacja pomiędzy oglądaniem TV i negatywnymi postawami wobec chorych psychicznie wynika z faktu, że wiadomości telewizyjne są silnie ukierunkowane na emocje odbiorców niż doniesienia prasowe oraz koncentrują się one na spektakularnych i sensacyjnych wydarzeniach. Autorzy podkreślają konieczność precyzyjnego informowania społeczeństwa celem minimalizacji piętna ciążyącego na osobach z rozpoznaną schizofrenią [16][17].

Warto przywołać fragment „Schizophrenia research”, poświęcony zagadnieniu stygmatyzacji pacjentów ze schizofrenią we flamandzkiej prasie. Wynika z niego jakoby wizerunek schizofrenii w mediach na tle innych jednostek chorobowych był szczególnie negatywny.

Większość artykułów sugeruje ścisły związek między schizofrenią a przestępczością i przemocą. Zdecydowanie przeważają pejoratywne odniesienia do niespójnej osobowości, ambiwalencji i hipokryzji. We wszystkich przeanalizowanych w badaniu gazetach, pozytywne informacje na temat schizofrenii stanowią najmniejszą grupę. Podsumowując - flamandzkie gazety przyczyniają się w znacznym stopniu do piętnowania osób leczących się z powodu schizofrenii. Kontrastujący z obrazem omawianej choroby pozytywny wizerunek autyzmu we flamandzkich gazetach daje jednak nadzieję, że stworzenie lepszego portretu schizofrenii jest możliwe przy świadomej i aktywnej polityce redakcji gazet [18].

Jak widzimy na podstawie przytoczonych badań naukowych środki masowego przekazu mogą w istotny sposób wzmacniać piętno choroby psychicznej poprzez wybiórcze informowanie o chorobach psychicznych i osobach na nie cierpiących, a także poprzez stereotypowe przedstawianie fikcyjnych postaci, celem wzbudzenia sensacji, wywołania efektu humorystycznego i zwiększania liczby odbiorców przekazów medialnych.

Jednakże nie wszystkie badania sposobu przedstawiania zaburzeń psychicznych i osób leczących się z przyczyn psychiatrycznych w środkach masowego przekazu dają jednoznacznie negatywne wyniki [2][19].

Nadzieję daje przypuszczenie, że zagadnienie roli mediów w procesie stygmatyzacji może mieć też drugą jaśniejszą stronę - biorąc pod uwagę siłę mass mediów i dodając nieco więcej precyzji i rzetelności do przekazywanych treści - można je uczynić skutecznym orężem w walce ze stygmatyzacją chorych psychicznie i narzędziem promowania pozytywnych postaw wobec osób z zaburzeniami psychicznymi [2][5][12].

Piśmiennictwo:

1. Jarema M. Leksykon schizofrenii. Poznań; Termedia Wydawnictwa Medyczne: 2010.
2. Świtaj P. Doświadczenie piętna społecznego i dyskryminacji u pacjentów z rozpoznaniem schizofrenii. Warszawa; Instytut Psychiatrii i Neurologii: 2008.
3. Cechnicki A., Bielańska A., Franczyk J. Piętno choroby psychicznej: antycypacja I doświadczenie. Postępy Psychiatrii i Neurologii 2007; 16(2); 113-121.

4. Jackowska E. Stygmatyzacja i wykluczenie społeczne osób chorujących na schizofrenię - przegląd badań i mechanizmy psychologiczne. Psychiatria Polska. XLIII (6): 655-670.
5. Dziwota, E. (2014). Stygmatyzacja osób chorych psychicznie. Current Problems of Psychiatry, 15(1).
6. Boke, O., Aker, S., Aker, A. A., Sarisoy, G., & Sahin, A. R. (2007). Schizophrenia in Turkish newspapers. Social psychiatry and psychiatric epidemiology, 42(6), 457-461.
7. Grzywa A. Piętno choroby psychicznej. Psychiatria w Praktyce Ogólnolekarskiej. Via Medica: 2004; (4): 149-153
8. CBOS. Polacy wobec chorób psychicznych i osób chorych psychicznie. Komunikat z badań. Warszawa; 2005.
9. Duckworth, K., Halpern, J. H., Schutt, R. K., & Gillespie, C. (2003). Use of schizophrenia as a metaphor in US newspapers. Psychiatric Services, 54(10), 1402-1404.
10. Jarema M., Rabe-Jabłońska J. Psychiatria. Podręcznik dla studentów medycyny. Warszawa; PZWL: 2011.
11. Nairn, R. G., & Coverdale, J. H. (2005). People never see us living well: an appraisal of the personal stories about mental illness in a prospective print media sample. Australian and New Zealand Journal of Psychiatry, 39(4), 281-287.
12. Stout, P. A., Villegas, J., & Jennings, N. A. (2004). Images of Mental Illness in the Media. Schizophrenia Bulletin, 30(3), 543-561.
13. Gerbner, G., Gross, L., Morgan, M., & Signorielli, N. (1986). Living with television: The dynamics of the cultivation process. Perspectives on media effects, 17-40.
14. Bandura, A. (1977). Social learning theory.
15. Proglar, Y. (2009). Mental illness and social stigma: notes on "How Mad Are You?". Journal of research in medical sciences: the official journal of Isfahan University of Medical Sciences, 14(5), 331.
16. Angermeyer, M. C., Dietrich, S., Pott, D., & Matschinger, H. (2005). Media consumption and desire for social distance towards people with schizophrenia. European Psychiatry, 20(3), 246-250.
17. Angermeyer MC, Matschinger H. The effect of violent attacks by schizophrenic persons on the attitude towards individuals suffering from mental disorders. Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology 1996b; 31: 321-326.
18. Thys, E., Struyven, C. I., Danckaerts, M., & De Hert, M. (2014). EPA-0679-Stigmatization of schizophrenia in Flemish newspapers. European Psychiatry, 29, 1.
19. Schulze, B. (2007). Stigma and mental health professionals: A review of the evidence on an intricate relationship*. International Review of Psychiatry, 19(2), 137-155.

Correspondence address

Ewelina Dziwota
II Klinika Psychiatrii i Rehabilitacji Psychiatrycznej Katedry Psychiatrii
Uniwersytetu Medycznego w Lublinie
Ul. Głuska 1; 20-439 Lublin